

Profesorei Angelei Vyšniauskaitei – 85

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Angelė Vyšniauskaitė gimė 1919 metų gegužės 15 dieną Marijampolės apskrities, Veiverių valsčiaus, Skriaudžių kaime. Nuo ankstyvos vaikystės ji pažino darbo skonį: šešerių metų teko piemenauti – ganyti žąsis. Darbštūs tėveliai iškiepijo pareigingumą ir išmokė iki galo padaryti kiekvieną pradėtą darbą. Tačiau mergaitę traukte traukė prie mokslų. Baigusi keturių skyrių pradžios mokyklą Sintautuose, gabi ir atkakli mokinė įstojo į gimnaziją (iš karto į antrąją klasę) ir penkerius metus mokėsi Šakiuose, o vėliau dvejus metus – Marijampolėje, Rygiškių Jono mergaičių gimnazijoje. Dar penktoje gimnazijos klasėje dirbo korepetitore. Čia atsiskleidė ir būsimos profesorės polinkis į humanitarinius mokslus.

1939 metais buvo pasirinktos studijos Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Šį fakultetą perkėlus iš Kauno į Vilnių, lietuvių literatūrą studijavo ir 1943 metais uždarius universitetą ją slapta baigė. Tačiau sovietinė valdžia šio diplomo nepripažino. Ką tik baigusiai studijas absolventei vėl teko išlaikyti per 40 egzaminų, tarp jų ir valstybinius Vilniaus pedagoginiame universitete, eksternu, kad dar kartą 1952 metais įgytų lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos diplomą. Teko mokytis nuo darbo atliekamu laiku, nes jau 1948 metais A. Vyšniauskaitė pradėjo dirbti Mokslų akademijos Istorijos institute. Netrukus visa širdimi pasinėrusi į etnologijos gelmes, jau 1955 metais (suspėjusi išmokti rusų kalbą) Maskvoje apgynė kandidatini (dabar daktaro) darbą „Lietuvių kolūkiečių šeimos butis“. Disertacijoje daug vietos buvo skirta šeimai. Tai buvo akstinas toliau tyrinėti lietuvių šeimą Lietuvoje. Visą savo gyvenimą talentinga mokslininkė paskyrė Lietuvos etnologijai ir Lietuvos istorijos institutui.

Bandydami nusakyti profesorės A. Vyšniauskaitės nueitą mokslininkės kelią, susiduriame su galybe jos nuveiktų darbų. Manau, nebūtina suminėti visų autorės smulkių darbų, užtenka pažvelgti į veiklos viršūnę, kad suvoktume jos didingumą. Daug energijos A. Vyšniauskaitė atidavė kuriantis MA Istorijos instituto Archeologijos-etnografijos sektoriuje atskirai etnografų grupei, o nuo 1961 metų – ir skyriui, kuriam vadovavo iki 1969 metų.

1964 metais A. Vyšniauskaitė redagavo dabar jau tapusius legenda „Lietuvių etnografijos bruožus“ ir parašė šeimai, jos buičiai bei papročiams (šeimos papročių problematika apima A. Vyšniauskaitės svarbiausius mokslinius interesus), bendruomeninėms ir kalendorinėms tradicijoms skirtus skyrelius, kurie sudaro apie trečdaliį knygos teksto. Ši knyga siejama su etnologijos gimimu ir (tiesa, jau tapusi bibliografinė retenybe) tebecituojama daugelyje etnologų, folkloristų, istorikų ir kitų disciplinų specialistų darbuose, mielai skaitoma studentų. Tiek Lietuvoje ir užsienyje publikuotų recenzijų yra sulaukęs retas etnologų leidinys. Tarptautinį jubiliatės mokslinės kvalifikacijos pripažinimą rodo 1965 metais „Soviet Anthropology and Archeology“ leidinyje paskelbta beveik pusšimčio puslapių studija „Lietuvių kolūkiečių šeima“.

Dažno vyresniosios kartos inteligento bibliotekoje ir dabar puikuoja knygą „Lietuvių šeimos tradicijos“, pirmoji apie lietuvių gyvenimo ciklo papročius (1967). Nors ji buvo išleista griežtos sovietinės cenzūros metais, daugiausia dėmesio skiriama tradiciniams krikštynų, vestuvių, laidotuvių papročiams. Pirmiausia, svočios ir kiti vestuvių veikėjai joje ir dabar randa medžiagos rengdamiesi šeimos šventei. Šeimos papročių analizę autorė tęsė knygų serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ bei to meto atskirų Lietuvos regionų kaimo kultūrai skirtuose regioniniuose leidiniuose.

1981 metais buvo išspausdinta jubiliatės studija „Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime“ knygoje „Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas“ (kartu su I. Butkevičiumi, V. Kulikauskiene, M. Miliuviene). Joje išsamiai išanalizuoti šio etnografinio regiono XX a. šeštojo-aštuntojo dešimtmečio vestuvių papročiai. 1985 m. pasirodė nauja studija „Žemaičių vestuvės“ knygoje „Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas“ (kartu su I. Butkevičiumi, V. Kulikauskiene, M. Miliuviene). Joje detaliai išnagrinėtos ne tik pastarųjų dešimtmečių vestuvės, bet ir tradiciniai XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios vestuvių papročiai (įvardyti kaip to meto vestuvinių papročių ištakos). Mirus etnologui Izidoriui Butkevičiui, A. Vyšniauskaitė šiai knygai parėngė studiją „Naujosios Žemaičių sodybos“.

Atrodytų, jog su šeimos tematika susiję darbai jau baigti, nes 1993-iaisiais balandžio šešioliktąją buvo apginta disertacija (suteikusi habilituoto daktaro laipsnį) apie linininkystę („Lietuvos linininkystė XVIII a. – XX a. pirmojoje pusėje: Inventorius ir papročiai“). Tačiau, kaip sakoma, pirma meilė nerūdija, ir 1995 metais profesorė kartu su Petru Kalniumi ir Rasa Paukštyte išleido šeimos tyrinėjimams skirtą monografiją „Lietuvių šeima ir papročiai“. Didesnė šios knygos dalis priklauso jubiliatės plunksnai. Knygoje pateikiama išsami kaimo šeimos, vestuvių ir laidotuvių šaltinių bei tyrinėjimų apžvalga. Darbe analizuojami XVIII a. – XX a. pabaigos kaimo šeimos demografiniai bruožai ir vidaus organizacija, pateikiama vestuvių bei laidotuvių papročių analizė (pirmą kartą Lietuvoje išsamiau aptariamoms partizanų bei tremtinių laidotuvės ir perlaidojimas).

Kitą stambią Angelės Vyšniauskaitės mokslinių interesų sritį sudarė lietuvių linininkystės tyrinėjimai. Moksliniu brandumu pasižymėjo jau pirmoji stambi autorės studija „Lietuvių valstiečių linininkystė“ (knygoje „Valstiečių linininkystė ir transportas“, kartu su J. Morkūniene 1977 m. išleista serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“). Joje daugiau nagrinėjama materialioji šio verslo pusė. Savo verte nenusileidžia ir toje pačioje serijoje publikuota linininkystės papročiams skirta stambi studija „Lietuvių linininkystės papročiai“ (knygoje „Valstiečių verslai“, kartu su J. Kudirka ir V. Miliumi. 1983 m.). Tarptautinį A. Vyšniauskaitės linininkystės tyrimų pripažinimą lėmė palankiai Europos etnologų bendruomenės įvertintas „Pabaltijo žemdirbystės atlasas“ (1985). Jubiliatė buvo skyriaus apie linininkystę pagrindinė autorė ir redakcinės kolegijos narė.

Profesorės A. Vyšniauskaitės darbai pasižymi mokslinių interesų įvairove. Gana stambių darbų parašė ir kitomis temomis. Manau, jog didelę reikšmę atkūrus nepriklausomybę Lietuvos visuomenei turėjo kalendorinių papročių studija „Mūsų metai ir šventės“ (1993). Joje, be tradicinių kalendorinių švenčių, aptartos valstybinės šventės.

Be abejonės, į Lietuvos etnologijos istoriją bus įrašytas ir iškilus istoriografinis darbas „Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose“ (1994). A. Vyšniauskaitė nuveikė milžinišką darbą, nes tai beveik tūkstantmečio tautos gyvenimo kelią apibrėžiantis leidinys.

Populiarinant lietuvių etninę kultūrą, savo informatyvumu ir įtaigumu pui-kuojasi 1999 metais išleista jubiliatės knyga „Lietuvio namai“. Pirmoji Lietuvos liaudies kultūros centro knygų serijos „Gyvoji tradicija“ knyga, skirta liaudies architektūrai. Tai akivaizdus įrodymas, jog negalima atskirti dvasinės ir materialiosios kultūros sričių. Šioje knygoje apimamas visas lietuvių namuose vykstantis gyvenimas.

Atskiros studijos ir netgi monografijos objektu gali būti dar daugelio profesorės studijų, parengtų ir redaguotų monografijų, šimtų straipsnių, anketų ir kitų publikacijų reikšmės analizė.

Tačiau jubiliatės gyvenimo kelias – ne tik mokslinė, bet ir pedagoginė veikla. Savo mokytoja ją gali vadinti net kelios etnologų kartos. Jos vadovaujami apsigynė disertacijas Izidorius Butkevičius (1956), Antanas Daniliauskas (1965), Irena Regina Merkienė (1966), Marija Mastonytė-Miliuvienė (1967), Vitalis Morkūnas (1968), Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė (1968), Elena Morkūnienė (1972), Rasa Račiūnaitė (1997), Rasa Paukštytė (1997). Profesorė taip pat buvo daugelio disertacijų oponentė ir disertacinių komitetų narė. Nemažai neišsenkančios energijos ir meilės profesorė A. Vyšniauskaitė skyrė etnologijos puoselėjimui atgimstančiame, jos žodžiais tariant, „gimtajame“ Vytauto Didžiojo universitete.

Pastaruoju metu profesorė dažna viešnia Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Jos mokslinė parama džiaugiasi jo direktorė Birutė Kulnytė, Etnografijos skyriaus vedėja Elvyda Lazauskaitė, kiti moksliniai bendradarbiai.

Labai daug jėgų pastaraisiais metais jubiliatė atiduoda rengiant ekspertizes Etninės kultūros globos tarybai prie Lietuvos Respublikos Seimo, kuriant naujus etninės kultūros globos istatymus. Ji yra šios tarybos leidinio „Etninė kultūra“ redakcinės kolegijos pirmininkė, Lietuvos kultūros ministerijos ir Lietuvos liaudies kultūros centro leidžiamo stambiausio Lietuvos etninės kultūros leidinio – žurnalo „Liaudies kultūra“ redakcinės kolegijos narė. Šiltais žodžiais pastarųjų metų visuomeninę veiklą įvertina ir Tėviškei pagražinti draugija. Taip pat ji aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė. 2000 metų balandžio 15 dieną jos mokslinė kompetencija buvo patvirtinta Lietuvių katalikų mokslo akademijos tikrosios narės vardu. A. Vyšniauskaitė kartu su tą dieną taip pat akademike tapusia Sofija Kanopkaite yra pirmosios istorijoje LKMA akademikės moterys.

O kur dar begalė profesorės nuveiktų ir tebedirbamų visuomeninių darbų! Gerbiama jubiliatė buvo „Žinijos“ draugijos lektorė, vertinimo komisijų, tarybų, komisijų narė, Respublikinės ir Vilniaus miesto tradicijų tarybos narė,

Pavadinimų komisijos narė, „Ethos“ draugijos prezidiumo narė ir dar daug kitų triūso reikalaujančių pareigų. Prisiminkime dar ir filmus – „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, „Vakar ir visados“, „Žolės šaknys“, kur suteikta kvalifikuota pagalba. Atsiverskime Visuotinės lietuvių enciklopedijos tomas, laikraščius, žurnalus, čia ir dar daug kur surasime jubiliatės Angelės Vyšniauskaitės vardą. Jos širdies šiluma, drąsinantis žodis, dalykiniai patarimai palietė daugelį žmonių ir glūdi širdyse tų, kuriems Dievas suteikė laimę savo gyvenimo kelyje sutikti akademišką, profesorę habilituotą daktarę Angelę Vyšniauskaitę.

Gauta 2004 m. balandžio mėn.

Persirenginėjimas „svetimaisiais“ lietuvių papročiuose

Angelė Vyšniauskaitė

„Kultūra yra žmogaus ženklas. Būti ženklu yra giliausia kultūros paskirtis“, – teigia mūsų filosofas Antanas Maceina (Maceina 1993: 358). Vadinas, kultūra yra ir kiekvienos tautos savitumo rodiklis. Daugelis reiškinių yra bendri bent keletui tautų ar visai jų grupei, tačiau kiekvienoje tautoje jie turi savitą išraišką. „Kultūra, kaip idėjiškai perdirta gamta, yra giliausia prasme žmogaus pasaulis, kuriame jam yra gera būti“ (Maceina 1993: 358) – tęsia tas pats autorius. Vienas tokių kultūros įprasminčių pasaulių žmogui yra jo tradicijos, papročiai. Daugeliu aspektų jie padeda žmogui jo buityje, nes yra giliausios žmogaus dvasios kūrinys. Bet istorijos eigoje kintant žmonių gyvenimo ekonominėms ir socialinėms sąlygoms, drauge palaipsniui kinta ir socialinės bendrijos, kokia buvo praeityje Lietuvos kaimo žmonių bendruomenė, istorinė sąmonė, pasaulėjauta, taigi kinta ir tradicijos, papročiai. Tyrinėtojų teigiama, jog „kultūra nėra įgimta, ji kiekvieno individo turi būti naujai įgyta ir perduodama iš kartos į kartą. Kaip tik liaudies papročių perdavimas užtikrina kultūros tęstinumą nepaisant individo laikinumo“ (Murdock 1993: 181–182).

Šitaip iš kartos į kartą įvairiose tautose buvo perduodamas paprotys kai kurių kalendorinių švenčių metu bei kitomis progomis žmonėms persirenginėti neatpažįstamais atgrasios išvaizdos žmogaus, žvėries ar demoniškais personažais. Sakoma, kad „tradicinių kultūrų žmogus laikė save realiu tiek, kiek jis nustoja buvęs savimi pačiu ir pasitenkina mėgdžiodamas ir kartodamas kieno